

Rita Törnqvist-Verschuur

Vertalen voor kinderen – Geen kinderspel

De vertaling van kinderboeken

Jarenlang vertaalde ik afwisselend kinderboeken en romans voor volwassenen in en uit het Zweeds. Daarbij viel me op dat kinderboeken soms hoge eisen stellen aan de creativiteit van de vertaler. Dat werd voor mij steeds vaker balanceren op de grens van het toelaatbare. Maar toen ik de neiging kreeg in een wel erg literair kinderboek al te grote ingrepen te plegen besepte ik dat ik zelf maar eens een kinderboek moest schrijven. Het werden er meer dan veertig. Ondertussen vertaalde ik nog af en toe boeken voor jong en oud, die me zo inspireerden dat ik er niet omheen kon. Maar ook daar heb ik ten slotte een punt achter gezet toen ik begin jaren negentig onder mijn meisjesnaam autobiografisch werk begon te publiceren, aanvankelijk voor kinderen, later voor volwassenen.

Dit stuk verscheen in 1976 in de bundel Vertalen vertolkt - verhalen over vertalen.

Vertalen voor kinderen – Geen kinderspel

De vertaling van kinderboeken

Als ik Strindberg vertaal probeer ik in zijn huid te kruipen, de wereld met zijn ogen te zien. Ik tracht hem te volgen in al zijn associatieve en taalkundige grillen. Als hij gedachtensprongen maakt dan doe ik het ook. Vertoont zijn tekst contaminaties, dan zijn die in de mijne terug te vinden. Gebruikt hij midden in een zin opeens een hoofdletter, dan doe ik het ook. Schrijft hij 'härrlig' in plaats van 'härlig', dan schrijf ik 'heerrlijk' in plaats van 'heerlijk'. Want overal zit bij Strindberg iets achter, bewust of onbewust. Zijn Zweedse lezers hebben zich neergelegd bij zijn grillig taalgebruik. Als vertaler leg ik mij er ook bij neer. Dit heeft echter wel tot gevolg dat menig Nederlandse lezer die voor het eerst met het werk van deze schrijver geconfronteerd wordt zich afvraagt: Wat is dat eigenlijk voor vertaling? Waarom een gevoelsmatige constructie als iets ook op grammaticaal correcte wijze gezegd zou kunnen worden? Waarom maakt ze de leesbaarheid van de tekst ondergeschikt aan de grillen van de schrijver?

Omdat die grillen nou juist iets essentieels toevoegen aan de tekst, zou ik antwoorden.

Als ik voor kinderen vertaal voel ik me vaak geneigd in de huid te kruipen van het kind dat het boek gaat lezen. Maar waarom zou ik een tekst voor kinderen niet altijd op dezelfde wijze aan kunnen pakken als een roman voor volwassenen, vraag ik me weleens af.

Omdat de jeugdige lezer veel minder leeservaring heeft en omdat de teksten voor kinderen over het algemeen veel minder literaire pretenties hebben dan die voor volwassenen. Bovendien kun je van een kind niet verwachten dat het naar encyclopedieën en bibliotheken rent om bepaalde onduidelijkheden verklaard te krijgen. De tekst moet in principe zonder meer toegankelijk zijn. En vooral: de tekst moet hardop gelezen kunnen worden. Als een auteur onnodig lange zinnen gebruikt hak ik ze in aanvaardbare mootjes. Als een moeilijk woord voor hetzelfde geldt door een gemakkelijker woord vervangen had kunnen worden doe ik dat in mijn vertaling. Als er gesproken wordt over een gerecht waarbij geen enkel Nederlands kind zich een voorstelling kan vormen, bijv. een soort bloedworst die ongeveer als pannenkoeken wordt toebeleid, dan maak ik er liever gewoon pannenkoeken van. Als er om de haverklap zoete kaneelbroodjes gegeten worden, dan verander ik ze in krentebollen. Peperkoekjes worden bij mij speculaasjes. Maar toen ik een keer de Zweedse 'jultomte' - de kerstman - vervangen had door Sinterklaas (ik had dit gedaan omdat de jultomte bij kleine kinderen ongeveer dezelfde gevoelens oproept als Sinterklaas bij ons) kreeg ik kritiek van de kant van de jonge lezers. Sinterklaas bestaat niet in Zweden, werd mij onder de neus gewreven.

Dus pas op als je voor kinderen vertaalt! Neem ze alsjeblieft bloedserieus. Geen ondoordachte ingrepen, want kinderen zijn kritisch en logisch. En voor je het weet snij je jezelf in de vingers. Zo was er eens een jongetje dat Emil heette. Emil, dacht ik, nee, die naam past niet bij hem. Niet in het Nederlands. Hij ziet eruit als Michiel. Bovendien zou de een of ander misschien geneigd zijn deze Emil te associëren met de jongen uit Kästners *Emil und die Detektive*, en dat zou jammer zijn. Ik noemde hem dus Michiel. Michiel verscheen in drie boeken en een paar jaar later ook in een televisie-serie. Nu liep ik tegen de lamp toen ik met mijn inmiddels in Nederland ingeburgerde Michiel in een studio verscheen om de serie te ondertitelen. Want toen Emils vader op de film 'Eemiel' riep, kon daaronder geen Michiel komen te staan. Zelfs een nasynchronisatie zou het euvel niet geheel uit de weg geruimd hebben, want als je lang en aanhoudend Michiel roept staat je mond nu eenmaal iets minder wijd open dan bij het roepen van Emil. Door mijn toedoen werd de uitgever dan ook genoodzaakt op zijn nieuwe herdrukken van de Michiel-boeken duidelijk aan te geven dat dit hetzelfde jongetje was als Emil van de t.v.

Opgepast ook met versjes en rijmpjes. Wat doen we als er in de oorspronkelijke tekst een bekend oud kinderrijmpje voorkomt? Gaan we het vertalen of nemen we een oud-Nederlands equivalent? Dit hangt af van de couleur locale van het verhaal. Speelt dit zich duidelijk in een voor Nederlandse kinderen exotisch milieu af, dan kan je als vertaler niet met een oud-Nederlands kinderrijmpje aan komen zetten, maar is het milieu neutraal – zodat geen lezer zich realiseert dat het hier om een vertaalde tekst gaat – neem dan gerust wel een echt Nederlands equivalent.

Een enkele maal dien je ook rekening te houden met het feit dat je je te midden van nuchtere Nederlandse lezertjes bevindt. Laat daarom een 12-jarige jongen niet over 'mijn geliefde broer' spreken, ook al vindt hij zijn broertje nog zo lief. Ik stuitte hier herhaaldelijk op in *De gebroeders Leeuwenhart*, maar heb het 'geliefde' overal geschrapt.

Af en toe gebeurt het dat ik een kinderboek in handen krijg, zo sterk van taal dat ik mijn strindbergse vertaalmethodes weer ga toepassen. Ik worstel net zo lang met de lyrische, sprookjesachtige of ritmische zinnen tot het Nederlands zo gelijkwaardig mogelijk klinkt. Zo'n verhaal is *De rode vogel*, net als de twee bovengenoemde titels geschreven door Astrid Lindgren. Er komen veel herhalingen in voor die op het eerste gezicht misschien weinig zinvol lijken. Ik kreeg dan ook meteen de neiging er een paar te schrappen. Maar toen ik me in de tekst ging verdiepen werd me duidelijk dat die herhalingen juist heel functioneel waren. En dat ik me niets moest aantrekken van ongeduldige Nederlandse kinderen.

Kinderen mogen zich ook wel eens inspannen voor een tekst. Ze mogen ook wel eens iets op zich laten inwerken. En als ze dit niet kunnen opbrengen, dan gaan ze maar naar *Donald Duck*.

Onlangs werd ik in de gelegenheid gesteld *De rode vogel* aan een vijftigtal Nederlandse schoolkinderen voor te lezen (6 - 10 jaar). Even kwam ik in de verleiding toch een paar van de herhalingen te schrappen. Gelukkig gaf ik niet toe aan deze impuls. De kinderen luisterden ademloos en sommigen onder hen verkozen dit

verhaal boven het even later door mij voorgelezen en veel hilariteit verwekkende stukje uit *Karlsson van het dak*. Onderschat je jonge lezers daarom nooit!

Pas echt moeilijk wordt het voor een vertaler als er in een tekst een naam voorkomt die een belangrijke rol in het verhaal speelt en bovendien een sterk symbolische betekenis heeft. Wanneer zo'n naam beslist niet weergegeven kan worden in de doeltaal, zijn er twee mogelijkheden. Je legt je erbij neer en geeft de symboliek op, waardoor de vertaling ernstig verzwakt wordt, of je gaat zoeken naar een zinvol alternatief. Uiteraard is deze laatste oplossing verre te verkiezen boven de eerste. Wel betekent dit dat je in zo'n situatie contact dient op te nemen met de auteur, voor het geval dat deze nog in leven is. Dan zal blijken dat een aantal auteurs bijzonder geïnteresseerd is in de problemen van de vertaler en hem of haar bijstaat in zijn pogingen tot 'herscheping', terwijl anderen zich om vertaler noch vertaling bekommeren.

Kort geleden had ik een vrij lastig probleem bij de hand dat niet zonder flinke ingrepen opgelost kon worden. Het ging hier om een Nederlandse tekst die in het Zweeds vertaald moest worden, en dan wel in het bijzonder om de naam 'Libelia' die er een centrale rol in speelt; Libelia, zo noemen twee kinderen het landje waar zij hun toevlucht hebben gezocht als ze nergens anders de kans krijgen zich vrij te voelen. Libelia komt van libel, en libellen vliegen er vrij en gelukkig rond in de zon. (Een iets oudere lezer associeert in dit geval ook nog met Liberia.) Een zinvol Zweeds equivalent voor deze naam bleek onvindbaar. Ik zag me dus genoodzaakt een geheel andere oplossing te zoeken. Ik moest me losmaken van de oorspronkelijke tekst om de essentie ervan weer te kunnen geven.

Als illustratie van dit probleem citeer ik eerst het stukje tekst uit de Nederlandse versie en daarna een volkomen letterlijke vertaling van de nogal afwijkende Zweedse versie.

1.

Ons land heet nu geen Rattenland meer, het heeft een andere naam gekregen. Dat ging zo. We lagen voor de hut op onze rug naar twee libellen te kijken die elkaar in de lucht achterna zaten. Opeens gingen hun lijfjes krom staan en ze pakten elkaar vast en werden samen een hartje. Een heel grappig hartje dat zo maar door bleef vliegen. Na een poosje brak het in tweeën en toen zweefden de libellen apart verder.

'Het lijken wel acrobaten,' zei Waldemar, 'ik zou best zo'n libel willen zijn.'

'Ik ook,' riep ik, 'want dan mag je altijd doen waar je zelf zin in hebt. Maar dat kunnen wij nu ook in ons libellenland. In Libelia!'

2.

Waldemar en ik lagen voor de hut naar de hommels te kijken die dansten en gonsden in het rommelland. Toen zei ik tegen Waldemar dat ik hommels de liefste diertjes vind die er bestaan.

'Want een hommelmel is net een oude oma die in een schommelstoel zit te breien en die wiegelieljes zingt voor haar kleinkinderen,' zei ik. 'Een zachte, warme oma waar je aldoor maar bij op schoot wil kruipen.'

‘Het is hier ook zacht en warm,’ zei Waldemar en hij aaide een pluizebol.

‘Dan noemen wij ons land het Hommelland, zei ik.’

‘Dat klinkt fijn,’ zei Waldemar, ‘want de hommels zijn het aardigst, maar de libellen zijn het mooist. Kijk eens naar die twee daar.’

En we keken naar twee libellen die elkaar in de lucht achterna zaten. Opeens gingen ze krom staan en pakten elkaar vast en werden samen een hart. Maar toch bleven ze doorvliegen. Na een tijdje brak het hart in tweeën en vlogen ze ieder apart verder.

‘Het lijken wel acrobaten,’ zei Waldemar, ‘ik wou dat ik er zo een was.’

‘Ik ook,’ zei ik, ‘want dan mag je altijd doen wat je wil.’

‘Maar dat mag je toch in Hommelland,’ zei Waldemar.

De auteur – in dit geval ikzelf, het ging hier namelijk om mijn eerste kinderboek *Ze snappen er niets van* – had geen moeite met deze oplossing, o.a. vanwege het feit dat de Zweedse prettig in de mond liggende naam *Humlelandet* (Hommelland) onmiddellijk associaties wekt met het grote park *Humlegården* midden in Stockholm, dat in deze stad een ware oase is, waar menig kind zich vrij zal voelen. Helaas is de Zweedse versie uitgelopen (een veelvuldig verschijnsel bij vertalingen) doordat de libellen het er niet alleen af kunnen. De hommels voegen er echter een nieuw aspect aan toe dat het Nederlands mist. Er is duidelijk naar gestreefd de twee teksten met elkaar in evenwicht te houden. En daar gaat het tenslotte om bij het vertalen.

Zonder kennis van vreemde talen kun je nooit het zwijgen van de buitenlander begrijpen.

Stanislaw Jerzy Lee